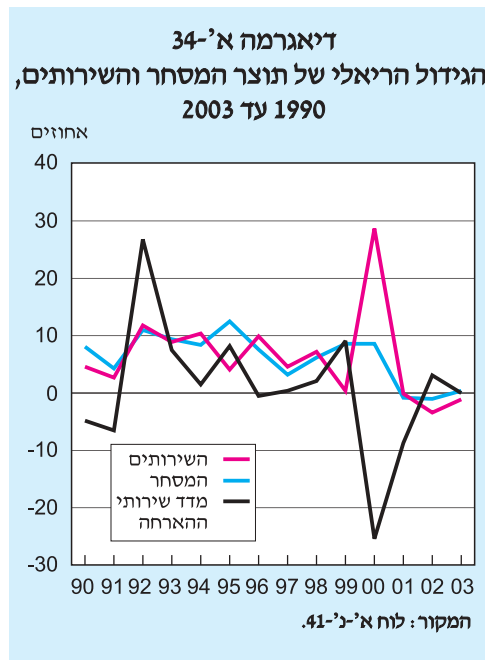

VI המסחר והשירותים

בשנת 2003 הואטה הירידה בפעילותם של ענפי המסחר והשירותים - על רקע הרגיעה הביטחונית היחסית, ההתאוששות המדודה של הביקושים בעולם וסיומה המהיר של מלחמת המפרץ. תוצר הענף ירד ב-0.7 אחוז, לעומת עליה של 1.8 אחוזים, פחת חלקו במגזר העסקי, אולם ההשקעות בו המשיכו לרדת (לוח א'-37 ודיאגרמה א'-34). תוצר הענף פחת ברביע הראשון של השנה בגלל מלחמת המפרץ, וברביעים הבאים הוא התאושש בהדרגה.

בשנת 2003 הואטה הירידה בפעילותם של ענפי המסחר והשירותים - על רקע הרגיעה הביטחונית היחסית, ההתאוששות המדודה של הביקושים בעולם וסיומה המהיר של מלחמת המפרץ. תוצר הענף ירד ב-0.7 אחוז, לעומת עליה של 1.8 אחוזים, פחת חלקו במגזר העסקי, אולם ההשקעות בו המשיכו לרדת (לוח א'-37 ודיאגרמה א'-34). תוצר הענף פחת ברביע הראשון של השנה בגלל מלחמת המפרץ, וברביעים הבאים הוא התאושש בהדרגה.

תוצר ענף השירותים (הארוחה ואוכל, שירותים עסקיים ופיננסיים, חינוך ובריאות עסקיים ועוד) ירד השנה ב-1.1 אחוז. סיום מלחמת המפרץ ושיפור במצב הביטחוני תרמו השנה להתרחבות הפעילות בשירותי הארוחה והאוכל במהלך השנה. לעומת זאת לא גדל משמעותית הביקוש לשירותי מחשוב ומו"פ; זאת בגלל קצב הצמיחה האיטי של ענפי טכנולוגיית המידע בעולם, שאמנם הלך וגדל במשך השנה.

צמיחתו של תוצר ענף השירותים לאורך השנים מונעת על ידי עלייה של רמת החיים, ובתחומי החינוך והבריאות - גם על ידי צמצום המעורבות הממשלתית ומעבר לאספקת שירותים אלו על ידי גורמים עסקיים. השנה התכווצה הפעילות בשירותי החינוך, הבריאות והסעד העסקיים, למרות צמצום מעורבותה של הממשלה באספקת שירותים אלה - כנראה בשל הירידה של ההכנסה הפנויה לנפש, ועמה - של הביקוש לשירותים אלה. בגלל צמצום המעורבות הממשלתית בפעילות המשקית, הצטמצמו השנה קניות השירותים מהמגזר העסקי.

מספרם של המועסקים בשירותים עלה למרות ירידת התוצר בהם - בשל ירידה בפריון העבודה, בעיקר בענפי השירותים הפיננסיים והעסקיים, הבריאות, הסעד והחינוך. עובדים זרים רבים הוחלפו השנה בישראלים - בעיקר בשירותי האירוח והאוכל, וכנראה גם בשירותי הניקיון והסעד.

1 חלקו של המגזר העסקי בביצוע ההוצאה הלאומית לבריאות גדל מ-23 אחוזים בשנת 1990 ל-28 אחוזים בשנת 2002. שירותי הרווחה הופרטו חלקית על ידי המדינה והרשויות המקומיות. (יוסף קטן, "הפרטה חלקית בשירותי הרווחה האישיים - דילמות וסוגיות עיקריות", בתוך: יעקב קופ (עורך), הקצאת משאבים לשירותים חברתיים 2001, המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל.

לוח א'-37

התפתחות האינדקס העיקריים לפעילות במסחר ובשירותים, 1995 עד 2003 (שיעורי שינוי שנתיים כמותיים, אחוזים)

2003	2002	2001	2000	1999	1998	1995-1998	
-0.7	-2.7	-0.3	22.3	2.2	10.1	7.2	התוצר
-0.2	-1.5	1.0	18.8	2.5	9.5	6.8	התוצר (ללא חברות הזנק)
0.4	-1.0	-0.8	8.6	8.6	6.2	5.6	מזה: מסחר
-1.1	-3.4	-0.1	28.6	-0.1	11.9	7.8	שירותים
1.6	1.5	-1.3	10.6	7.0	4.2	5.3	תשומת העבודה
2.2	3.4	6.1	8.5	10.1	11.8	19.6	מלאי ההון ¹
-2.3	-4.1	1.0	10.5	-4.1	5.7	1.8	פריזון העבודה
-2.0	-3.7	-0.5	9.0	-5.6	2.5	-3.7	הפריזון הכולל
-2.8	-6.7	2.5	9.5	6.2	0.9	2.1	השכר הריאלי (לעובד)
-3.5	-4.9	2.5	10.8	0.0	-0.5	1.9	השכר הריאלי (ליצרן) ²
0.7	-0.3	0.5	-1.6	0.3	-0.1	0.2	המחיר היחסי ³
10.0	-11.3	-19.5	37.0	24.3	17.2	9.3	היצוא ⁴
-6.3	-8.8	-12.1	-4.2	-1.6	-12.5	4.5	ההשקעות

(1) בתחילת שנה.

(2) מנוכה במחירי תפוקה ולא במחירים לצרכן.

(3) ביחס למחירי התוצר העסקי.

(4) יצוא השירותים העסקיים מנוכה במדד יצוא השירותים, מחירים שוטפים.

המקור וההגדרות: לוח א'-נ' 40.

לוח א'-38

פדיון השירותים העסקיים, 1996 עד 2003 (אחוזים)

הגידול הריאלי בפדיון							המשקל בתוצר השירותים העסקיים					
2002	2002	2001	2000	1999	1998	1997	2003	2002	2001	2000	1996	
-4.0	-8.6	-5.2	59.3	21.8	33.4	12.0	27.8	26.8	29.9	31.2	17.2	שירותי מחשוב ומו"פ ¹
-12.6	-11.6	-5.2	13.6	12.4	18.0	0.9	7.2	8.0	8.9	9.2	9.2	גיוס עובדים והספקת שירותי כוח אדם
1.3	9.1	11.7	12.0	-3.2	5.2	17.4	9.2	8.8	7.9	7.0	7.9	שמירה, אבטחה וניקיון
-1.5	-0.8	1.3	8.9	-7.1	18.7	-4.7	38.1	37.5	36.9	36.0	47.7	פעילויות עסקיות אחרות ²
-2.8	4.9	-2.2	8.5	4.4	25.5	-1.2	17.7	17.6	16.4	16.6	17.9	נדל"ן והשכרת מכונות וציוד
-3.1	-2.4	-1.2	19.9	3.1	21.4	1.1	100	99	100	100	100	סך הכול

(1) כולל חברות תוכנה, חברות הזנק ICT וחברות הזנק ביוטכנולוגיות.

(2) כולל: פעילויות משפטיות, הנהלת חשבונות וראיית חשבון, חקר שווקים, הנדסה ואדריכלות, פרסום ויחסי ציבור, צילום ושירותים אחרים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תוצר המסחר עלה ב-2003 ב-0.4 אחוז, כנראה בזכות ההתאוששות של הצריכה הפרטית, לאחר ירידתו בשנתיים האחרונות. מספר המועסקים בענפי המסחר נותר כמעט ללא שינוי, תוך ירידת מספרם במסחר הקמעוני במזון, אולי בשל מעבר לקניות מוזלות בחנויות גדולות בשולי הערים, שבהן הפדיון למועסק גבוה, והתייעלות של ממש ברשתות.

בתקופות של שפל כלכלי ניכר מעבר של עובדים שנפלטו מענפים מאורגנים לענפי המסחר והשירותים, שהם פחות מאורגנים. לגידול היצע המשרות בענפים אלו² תורמת החלקת תצרוכת, המרסנת את התכווצות הפעילות המסחרית³ - ואכן המסחר הושפע פחות מענפי משק אחרים מן הזעזועים שגרמו למיתון בשלוש שנים האחרונות. עם זאת התמשכות המיתון חייבה את הפירמות לעבור תהליכי התייעלות מקיפים.

מאזן העסקים הפעילים - מספר העסקים שנפתחו פחות אלה שנסגרו - הפך לחיובי השנה. השיקולים לסגירת עסקים הם שיקולי הטווח הארוך: בשנת 2002, עם הפנמת השפל, נרשמו סגירות רבות, אך בשנת 2003, על רקע סימנים להתאוששות קרובה של המשק, עלה במידה ניכרת מספר העסקים שנפתחו. מספר העסקים ברוב ענפי המסחר והשירותים עלה יחסית לשנת 2002 (לוח א'-39), למרות המשך ירידתו של תוצר הענפים האלה (לוח א'-40). על רקע השיפור במאזן העסקים בלט ענף הנדל"ן, שהמשיך לסבול ממאזן שלילי.

מאזן העסקים הפעילים - מספר העסקים שנפתחו פחות אלה שנסגרו - הפך השנה לחיובי.

לוח א'-39

השינוי במספר העסקים, 1999 עד 2003^{1,2}
(אחוזים)

הענף הכלכלי	2000-1999	2001	2002	2003	סך העסקים
מסחר, תיקוני כלי רכב ותיקונים אחרים	-0.3	-0.3	-4.0	0.3	74,392
שירותי הארחה ואוכל	-0.1	1.4	-6.8	2.8	12,607
נכסי דלא ניידי, השכרת מכונות, ציוד וטובין	0.9	0.1	-5.4	-1.4	16,882
שירותי מחשוב ומחקר ופיתוח	5.7	9.7	2.1	6.7	7,324
שירותי כוח אדם ופעילות שמירה, אבטחה וניקיון	-1.8	0.8	-4.7	1.9	3,831
חינוך	4.0	1.4	-1.9	-0.2	8,105
שירותי בריאות, רווחה וסעד	4.5	4.2	3.8	2.7	25,000
שירותים אישיים ואחרים	3.7	2.8	0.4	1.3	19,517
פעילויות בילוי הפנאי, תרבות וספורט	3.0	3.1	0.0	2.1	11,642

(1) הבסיס לחישוב השינוי במספר העסקים הוא מספר העסקים בשנה הקודמת.

(2) עוסק (עסק) פעיל ובלבד שאינו מלכ"ר או מוסד פיננסי.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על פי קובץ מס ערך מוסף.

2 ראו

William C. Goodman, "Employment in Services Industries Affected by Recessions and Expansions", Monthly-Labor-Review. October 2001; 124(10): 3-11

3 ראו ההערה הקודמת.

לוח א'-40
התפתחות ענפי המסחר והשירותים השונים,
השנתי בתוצר, במועסקים ובשכר, 1995 עד 2003
(שיעורי שינוי שנתיים, אחוזים)

המחזור היחסי ²	המחזור היחסי ⁴			השכר היחסי ⁴			תשומות העבודה ⁴			התוצר			המקלט בתוצר		
	2003	2002	2001	2003	2002	2001	2003	2002	2001	2003	2002	2001	2003	2002	2001
סך הכל	0.7	-0.3	0.5	-2.8	-6.7	2.5	1.6	1.5	-1.3	-0.7	-2.7	-0.3	9.1	100	100
מזון: המסחר	1.0	1.0	1.0	-2.6	-6.3	1.8	-0.5	4.6	0.2	0.4	-1.0	-0.8	6.8	28.5	27.7
השירותים	0.5	-0.9	0.3	-2.8	-6.9	2.8	2.8	-0.2	-2.0	-1.1	-3.4	-0.1	10.0	71.5	72.3
מזון: אוכל הארדה	-0.1	8.6	-6.8	0.8	-6.4	-0.5	-0.7	-9.4	-9.8	-0.5	0.6	-4.4	3.0	4.4	4.2
שירותים עסקיים	-2.7	-5.4	2.0	-3.5	-8.6	3.2	5.1	1.5	-1.2	-3.1	-2.4	-1.2	11.6	32.5	33.2
ביטוח ומוסדות פיננסיים ³	-1.5	2.1	0.2	-3.5	-6.8	1.2	1.1	4.7	1.5	2.8	-8.0	-0.5	12.7	22.2	21.4
בריאות	-1.2	0.6	0.8	-2.6	-6.3	1.4	4.9	4.3	2.1	-1.5	2.9	8.5	6.2	4.5	4.3
חינוך	-0.8	-1.2	1.8	-5.4	-1.9	2.9	0.2	4.0	2.3	-7.8	-3.4	0.4	5.0	2.2	2.3
אישיים ואחרים	2.7	0.1	2.0	-4.9	-5.0	1.2	0.5	3.8	8.5	-1.9	1.7	5.3	3.3	5.8	5.3

- (1) למשרת שכיר, מנוכה במדד המחירים לצרכן.
(2) לעומת מחיר התוצר העסקי.
(3) כולל בנקים.
(4) כולל עובדים מהשטחים ועובדים זרים (מדרוזים ובלתי מדרוזים).
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בהשקעות בענף נמשכה
מגמת הצמצום שהחלה
בשנת 2001.

אשר להשקעות במסחר והשירותים (לוח א'–37): הפעילות הכלכלית הממונת השנה צמצמה את ההשקעה בכ-6.3 אחוזים – מגמה שהחלה בשנת 2001 – יותר מאשר במגזר העסקי. ייתכן שההשקעות בענף המסחר והשירותים רגישות לאי-וודאות יותר מן ההשקעות בענפים אחרים במגזר העסקי, בגלל היותו מורכב מעוסקים זעירים. הצמצום בהשקעה נבע בעיקר מירידה גבוהה של ההשקעות במבנים ועלייה מתונה מאוד של ההשקעות בציוד. ייתכן שעלייתה המתונה של ההשקעה בציוד נבעה מהערכות הפירמות כי אי-הוודאות הולכת ויורדת, וכי צפוי גידול בפעילות – בעוד שתגובת ההשקעות במבנים על שינויים אלה היא, לפי טבען, איטית יותר.

שירותי ההארכה והאוכל

למרות השיפור במצב הביטחוני פחת בשנת 2003 תוצר שירותי ההארכה והאוכל, ב-0.5 אחוז. הפגיעה בפדיון הייתה קשה במיוחד ברביע הראשון של השנה, בשל מלחמת המפרץ, שבעטיה הצטמצמה התיירות הנכנסת וכן הביקושים המקומיים לשירותים אלה – ואילו ברביעים הבאים ניכרה התאוששות הדרגתית. התכווצות תשומת העבודה בענף נמשכה בשנת 2003, בשיעור של כ-0.7 אחוז. לעומת זאת נפתחו 3,358 עסקים, יותר מאלה שנסגרו – 3,017. חובות הענף לבנקים קטנו בשיעור ריאלי של כ-7.5 אחוזים, אולם היקף האשראי הבעייתי גדל.

אשר לשירותי ההארכה – תוצר הענף עלה בכ-3.3 אחוזים, וכך גם פדיון בתי המלון. הפגיעה הקשה ביותר בתוצר שירותי ההארכה הייתה ברביע הראשון של השנה, בשל מלחמת המפרץ. הירידה של מספר המועסקים במלונות, שהם כרבע מכלל המועסקים בענף שירותי ההארכה והאוכל, כמעט נבלמה ב-2003. הסכם עבודה, שנחתם בענף המלונות בתחילת 2002, כלל הורדות שכר, במטרה לסייע למלונאים להתמודד עם המשבר בתיירות הנכנסת. ב-2003 הוקפא השכר, ובימים אלה מתנהל משא ומתן על תוואי החזרה לשכר שהיה לפני ההסכם. מספר חדרי המלון ירד מעט, אולם במקביל ירד מספר החדרים הסגורים שהוסבו לשימושים חלופים, כך שמספר החדרים הזמינים גדל מעט (לוח א'–41).

סך כל הלינות בבתי המלון עלה השנה בכ-3 אחוזים (דיאגרמה א'–35), תוצאה של ירידה בלינות הישראלים ועלייה משמעותית בלינות התיירים. המשך ירידת המחירים בכ-3.3 אחוז בשנת 2003 סייע אך מעט להתאוששות הביקוש המקומי, משום שגמישותו של הביקוש ללינות ביחס למחירן אינה גבוהה⁴. ייתכן גם שחלק מהביקוש המקומי לשירותי הארכה הוסט לחו"ל⁵.

4 גמישות הביקוש ללינות ביחס להכנסה היא כ-1.3.

Aliza Fleischer and Steven Buccolo (2002). "War, Terror, and the Tourism Market in Israel", Applied Economics, Vol. 34, No. 11.

5 מספר הישראלים שיצאו את ישראל השנה לא גדל. אולם בהעדר נתונים על התפלגות היוצאים לפי המטרה לא ידוע אם גדל מספר היוצאים למטרת נופש, שהוא תחליפי לשירותי האירוח בישראל. עם זאת, מספר היוצאים לסיני גדל בהרבה ב-2003, ואולי משום כך הירידה בלינות הישראלים באילת גבוהה בהרבה מאשר בשאר הארץ.

תוצר שירותי ההארכה
והאוכל ירד השנה ב-
0.5 אחוז. הפגיעה בפדיון
הייתה קשה במיוחד
ברביע הראשון של השנה,
בשל מלחמת המפרץ.

תוצר שירותי ההארכה
עלה בכ-3.3 אחוזים, וכן
עלה מספרן של כניסות
התיירים לישראל.

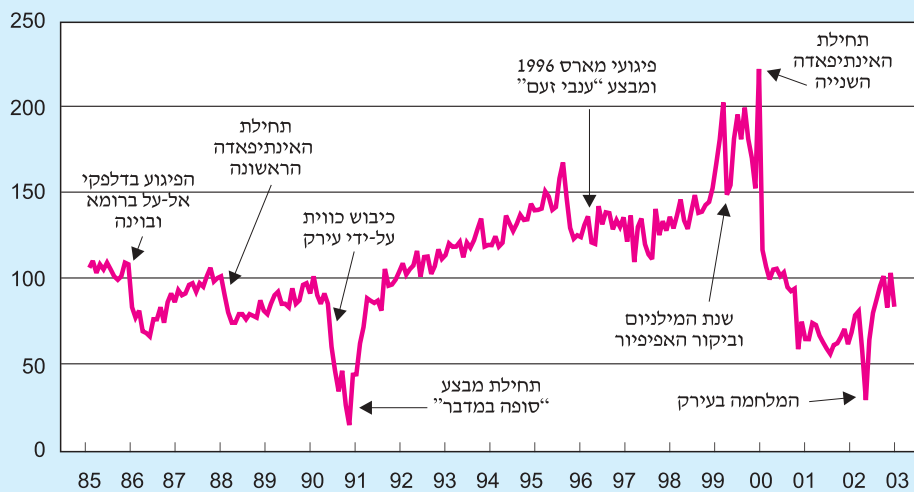
לוח א'-41 הגידול בשירותי ההארכה, 1990 עד 2003 (שיעורי שינוי שנתיים, אחוזים)

-1990										
2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1997	
25	-27	-46	7	18	-1	-3	-4	12	6	כניסות המבקרים באוויר
22	-31	-60	4	18	-5	-9	-6	12	3	לינות התיירים
-2	5	13	2	6	11	9	11	9	5	לינות הישראלים
3	-4	-23	3	11	3	-1	1	11	4	סך כל הלינות
3.1	-10	-26	5	8	2	-1	-1	7	2	הפדיון
3.1	-9	-25	5	9	2	-1	-1	-1	3	המדד לשירותי ההארכה
-3	-13	-22	0	5	1	0	-1	5	4	המועסקים ¹
-2	-14	-23	1	6	-1	-1	0	-4	5	תשומת העבודה ¹
-1	2	2	8	6	5	5	4	6	2	מספר החדרים ¹
-16	31	123	97	-4	-17					מספר החדרים הסגורים
5	-1	-11	2	3	1	-1	-2	8	-2	הפריון הכולל

(1) במלונות תיירות.

המקור וההגדרות - לוח א'-נ' 43.

דיאגרמה א'-35 כניסות תיירים בדרך האוויר, 1985 עד 2003 (אלפים לחודש, מנוכה עונתיות)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההכנסות משירותי התיירות הנכנסת (ללא צריכת זרים בארץ) עלו השנה דולרית בכ- 7 אחוזים - תפנית לעומת ירידתן החדה בשנתיים האחרונות - וכן עלו כניסות התיירים לישראל בדרך האוויר ולינות התיירים. ברביע הראשון היה שפל בתיירות החוץ, בשל מלחמת המפרץ, ואילו ברביעים הבאים ניכרה התאוששות עקיבה. כניסות התיירים עלו יותר מאשר הלינות בבתי מלון, תופעה שתחילתה בשנת השבר 2001, בשל שינוי הרכב התיירות הנכנסת - עלייה יחסית של מספר התיירים הבאים לביקורי קרובים, המממטים ללון בבתי מלון, וביקורים למטרות עסקיות, שהם קצרים יחסית, וירידה ניכרת בתיור הקבוצתי, שנמשכה גם ב-2003. כתוצאה מהתפתחויות אלה המשיכה לרדת ב-2003 ההוצאה הממוצעת ליום שהות.

הפגיעה בבתי המלון הייתה דיפרנציאלית באזורים השונים, בהתאם למיקום האירועים הביטחוניים ולהרכב התיירים: בירושלים ובטבריה, הנשענות בעיקר על תיירות חוץ צליינית ויהודית, עלה מספר הלינות של התיירים מהרמה הנמוכה של 2002 וכן מספר הישראלים. לעומת זאת באילת ובשפת ים המלח, שם עיקר הלינות הן של ישראלים, ירד מעט מספר הלינות, כנראה מפני התחליפיות עם סיני וחול. בענף המלונאות בולט בשנים האחרונות גידול מספרם של החדרים השייכים לרשתות של בתי מלון, על חשבון מספרם בבתי מלון שאינם חלק מרשת. תופעה זו מסייעת למלונאים להתמודד עם המשבר הנוכחי, שכן פיזור המלונות של רשת גם באזורים שנפגעו פחות מסייע לה להתפצות חלקית על פגיעה קשה יותר באזורים אחרים.

התמודדות משרד התיירות עם המשבר בענף

משרד התיירות מתמודד עם המשבר הפוקד את הענף מאז תחילת האירועים הביטחוניים באמצעות מערך כלים, הן בצד ההיצע והן בצד הביקוש. הסיוע של משרד התיירות בשנת 2003 היה קטן מאוד לעומת 2002. בין הכלים המופעלים:

1. קרן הלוואות בערבות חלקית של המדינה. פעילותה נמשכה השנה בהיקף של 400 מיליוני ש"ח. מסגרת הלוואה נקבעת לכל מלון בהתאם לרמתו, ולרמת הפגיעה באזור הימצאו. היקף הביצוע בשנת 2003 היה כ-50 אחוזים בלבד, משום שלמרות ערבות המדינה, סירבו הבנקים לתת למלונות הלוואות, בשל החמרת המגבלות של המפקח על הבנקים. בסוף שנת 2003 הקים משרד התמ"ס קרן לעסקים קטנים, כולל עסקי התיירות (הלוואות בערבות מדינה בשיעור של 70 אחוזים). הנושא נמצא בבחינה מול הבנקים ומול החשב הכללי.

2. קרן שיווק למלונות וקרן תמריץ למארגני התיירות הנכנסת - סיוע על ידי החזר הוצאות. היקפי הקרנות האלה פחתו ב-2003 לעומת 2002, ל-28 מיליוני ש"ח ו-10 מיליוני ש"ח, בהתאמה.

3. קרן תמריץ לעידוד תיירות הפנים באזורים פגועים - ירושלים, תל אביב טבריה ונצרת. תחולת הקרן מדצמבר 2002 עד סוף מארס 2003. ביצועי התקציב שלה הסתכמו ב-2 מיליוני ש"ח.

תכנית ההנחה בארנונה למלונות באזורים שנפגעו ביותר הופסקה ב-2003.

משרד התיירות מתמודד עם המשבר הפוקד את הענף מאז תחילת האירועים הביטחוניים באמצעות מערך כלים מגוון - קרן הלוואות, קרן תמריץ למארגני התיירות הנכנסת וקרן לעידוד תיירות פנים.

6 משרד התיירות: סקר תיירות נכנסת, דוח חצי שנתי, 2003.

פעילות השיווק של משרד התיירות בחו"ל מתמקדת בשנים האחרונות בפלחי שוק מזדהים (יהודים ונוצרים מאמינים) ובשיווק של אילת כיעד תיירותי. נוסף על כך מסייע המשרד בהגדלת המשאבים של מארגני התיירות בארץ ושל סיטונאי התיירות הישראלית בחו"ל, וכן בהגדלת ההשתתפות של גורמי תיירות מקומיים בירידים בחו"ל. תכנית הסיוע השנה ממשיכה את הסיוע שקיבל הענף בשנה הקודמת, אמנם במידה מופחתת, והיא קשורה לזעזוע שחוללה האינתיפאדה. הסיוע הממוקד צריך להיות קצר טווח, כדי להימנע מעיכוב מתמשך בתהליכים ההכרחיים של התאמת היקף הפעילות, כולל מספר המועסקים, לביקושים.

אשר לשירותי האוכל – בניגוד למגמת הצמיחה הרב-שנתית, המונעת, לאורך השנים, על ידי עלייה של רמת החיים, ירד תוצר הענף בשנת 2003 בכ-4 אחוזים, בשל הירידה בהכנסה הפנויה והפגיעה של מלחמת המפרץ. הירידה התרכזת בתחילת השנה, ואילו ברביעים הבאים ניכרה התאוששות-מה.

שירותי מחשוב ומחקר ופיתוח, כולל חברות הזנק ICT וחברות הזנק של

ביו-טכנולוגיה

התוצר של ענף שירותי המחשוב והמו"פ קטן השנה בכ-4 אחוזים, שיעור מתון מאשר בשנים 2001-2002. התוצר ללא חברות ההזנק עלה בכ-2.7 אחוזים, לעומת צמיחה מואצת בשנים 1997-2002 – ואילו התוצר של חברות ההזנק צנח השנה ב-25 אחוזים, בהמשך לירידתו התלולה בשנים 2001-2002, ובלט המשך הצניחה של תוצר חברות ההזנק מענפי ה-ICT. לעומת זאת התוצר של חברות ההזנק הביו-טכנולוגיות כמעט לא ירד השנה (כ-830 מיליון ש"ח בלבד). היצוא של הענף (כולל חברות ההזנק) עלה בכ-4.9 אחוזים. התעסוקה עלתה בכ-2.3 אחוזים, לעומת ירידתה התלולה בשנה הקודמת. עלות העבודה המשיכה לרדת, בשל ירידה בפריזון העבודה (לוח א'-44).

התוצר של ענף שירותי המחשוב והמו"פ קטן השנה בכ-4 אחוזים, שיעור מתון מאשר בשנים 2001-2002, והיצוא של הענף עלה בכ-4.9 אחוזים.

שירותי הבנקים⁷

שנת 2003 הייתה שנה של שיפור בענף הבנקאות: הערך המוסף⁸ עלה בכ-11 אחוזים, לאחר ירידתו בשנתיים האחרונות, ורווחי הבנקים גדלו. עם זאת, צירוף של ירידה במתן האשראי ויציבות בנפחי הפעילות הביא לירידה של 4.8 אחוז במדד פעילות הבנקים⁹ – בהמשך למגמת הירידה בקצב ההתרחבות של הפעילות בשנה הקודמת. האשראי שנתנו הבנקים הצטמק השנה ריאלי, לאחר התרחבותו בשנים קודמות (לוח א'-42). מפילוח האשראי לפי מגזרי הצמדה עולה, שחלק מהתרחבות לירידה נבעה מהירידה הניכרת של שער החליפין. במקביל עלה ההיקף של גיוס מקורות מימון חוץ-בנקאיים (לתשעת החודשים הראשונים של השנה).

שנת 2003 הייתה שנה של שיפור בענף הבנקאות: הערך המוסף עלה בכ-11 אחוזים, לאחר ירידתו בשנתיים האחרונות, ורווחי הבנקים גדלו.

7 הניתוח בחלק זה מתייחס לענף הבנקאות כאל חלק מהפעילות של ענף השירותים וכתשומה לענפים אחרים, ואינו מקיף את היבטי הפעילות של הענף. ניתוח מפורט של ההתפתחויות בבנקים ראו בסקירת מערכת הבנקאות לשנת 2003, שתתפרסם בקיץ.

8 משכורות והוצאות נלוות + אחזקה ופחת בניינים וציוד + הרווח מפעולות רגילות לפני מס.

9 ראו הגדרה בלוח א'-42.

רווחי הבנקים גדלו מאוד השנה. הרווח מפעילות מימון לפני ההפרשה לחובות מסופקים גדל מאוד, וההפרשה לחובות מסופקים נותרה ללא שינוי, כך שרווחי הבנקים מפעולות מימון גדלו. בזכות העלייה ברווחיות הכוללת (מפעולות רגילות) ובתשלומי השכר עלה הערך המוסף המתוקנן של הבנקים¹⁰ ב-11 אחוזים (לוח א'-42).

לוח א'-42 אינדיקטורים להתפתחות הפעילות הבנקאית, 1997 עד 2003 (שיעורי שינוי שנתיים, אחוזים)

2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	
-3.6	5.6	12.7	13.4	12.1	10.4	4.5	האשראי לציבור ¹
-3.3	-1.6	0.4	0.6	-1.8	-0.4	0.6	תשומת העבודה
2.9	0.6	0.3	9.0	4.3	1.6	6.0	עלות העבודה
10.9	-13.2	-7.8	14.5	0.5	15.5	5.5	הערך המוסף (המתוקנן)
3.1	36.8	-8.3	32.6	34.2	31.1	25.1	מחזור העסקאות בבורסה
-4.6	6.6	3.5	0.7	2.1	2.2	1.2	מספר החיובים
-20.1	-0.7	0.5	-4.7	8.3	-12.1	-5.1	ביצוע הלואות משכנתא
-2.7	-2.3	-1.8	-2.3	1.6	0.5	-3.7	מספר הסניפים
0.3	-1.6	2.4	0.1	2.4	2.6	7.9	האוטומטים שלרשות הקהל
76.7	46.8						פניות לקבלת מידע דרך האינטרנט
	49.2						פעולות בנקאיות דרך האינטרנט
-4.8	7.2	6.9	7.6	8.6	6.4	3.5	מדד לפעילות הבנקים ²
-1.5	9.0	6.5	7.0	10.6	6.8	2.9	פריזון העבודה
-2.2	9.1	6.7	7.8	9.0	6.1	2.8	הפריזון הכולל

(1) סך מערכת הבנקים המסחריים, מבוסס על ממוצע שנתי על פי נתונים ריאליים לסוף כל חודש.

(2) ממוצע משוקלל של האשראי לציבור, מספר החיובים, תשומת העבודה, סכום ביצועי ההלוואות ומחזורי העסקאות בניירות ערך.
המקור וההגדרות - לוח א'-נ'44.

הכנסות הבנקים מעמלות תפעוליות עלו בכ-2.9 אחוזים - אף על פי שמדד העמלות הריאלי עלה ב-0.5 אחוז¹¹ בלבד והיקף החיובים ירד. מדד שירותי הבנקים עלה השנה ב-2.2 אחוזים^{12,13}. תשומת העבודה קטנה ב-2003, כנראה בשל הקטנת מספר הסניפים והתרחבות השימוש באמצעים אלקטרוניים. עם זאת גדלה עלות העבודה, בשל הוצאות הפרישה והפיטורין בענף. בתחילת 2003 התבצעו תכנית לצמצום כ-10 אחוזים ממצבת כוח האדם ב"בנק הפועלים", ותכנית לפרישה מרצון ב"בנק לאומי".

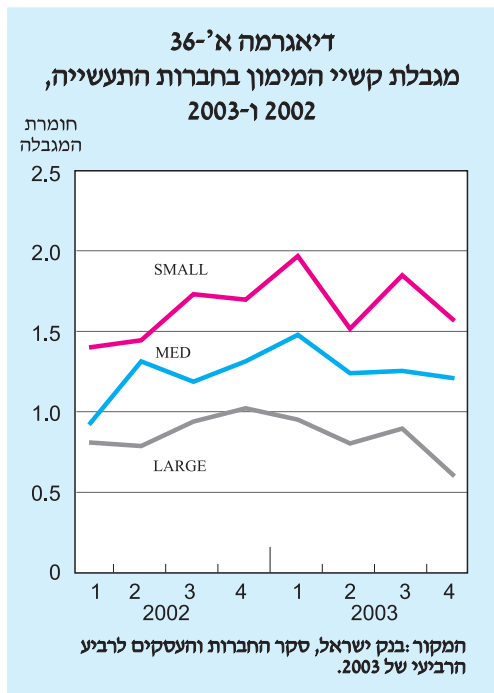
10 ראו הגדרה בלוח א'-42.

11 מדד העמלות הריאלי הממוצע של חמשת הבנקים הגדולים היה במחצית הראשונה של שנת 2003 גבוה ב-0.5% מאשר במחצית השנייה של שנת 2002.

12 קרוב לוודאי שהעמלות אשר אינן נכללות במדד העמלות התייקרו מעבר לעליית המדד.

13 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הבנקים נאלצו לצמצם את היקף האשראי, משום שהם לא השכילו לשמור על הלימות הון עודפת בתקופת הגאות. ייתכן שהירידה בהיצע מקורות המימון השפיעה על הפעילות המשקית ופגעה בחברות קטנות - התלויות בבנקים כי אין להן גישה למקורות מימון חלופיים.

אשר להשלכות של ההתפתחויות בבנקאות על המגזר העסקי - ייתכן שהירידה בהיצע מקורות המימון השפיעה על הפעילות המשקית. הבנקים נאלצו לצמצם את היקף האשראי, משום שהם לא השכילו לשמור על הלימות הון עודפת¹⁴ בתקופת הגיאות - במחצית הראשונה של שנות התשעים¹⁵. על פי גישת "ערוץ האשראי", כאשר היצע האשראי הבנקאי מצטמצם נפגעות בעיקר החברות הקטנות, התלויות בבנקים משום שאין להן גישה למקורות מימון חלופיים. לעומת זאת יכולתן של חברות גדולות ובעלות מוניטין לגייס מקורות בבורסות בארץ ובחול לא נפגעה, ואכן היינו עדים השנה, בעיקר ברביע האחרון שלה, לגיוסים של אשראי חוץ-בנקאי על ידי חברות אלו. תימוכין להערכה כי החברות הקטנות נפגעו יותר

מצמצום האשראי מספק סקר החברות, שלפיו מגבלת ההיצע החמורה ביותר להתפתחות הפעילות בכל ענפי המגזר העסקי הייתה קשיי המימון, והמגבלה לחברות קטנות הייתה גבוהה יותר מאשר לגדולות (דיאגרמה א'-36). חלק ממגבלה זו - שקטנה ברביע הרביעי, עם ההתייצבות במשק - נעוץ ללא ספק במדיניות קיצוב האשראי של הבנקים.

14 ההפרש בין יחס ההון לרכיב הסיכון בפועל לבין היחס שדורש המפקח על הבנקים.

15 לפי ירון פישמן ודוד רוטנברג, הפיקוח על הבנקים, בנק ישראל.